

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
QISHLOQ VA SUV XO'JALIGI VAZIRLIGI**

**SAMARQAND QISHLOQ XO'JALIK INSTITUTI
Iqtisodiyot va boshqaruv fakulteti**

«TASDIQLAYMAN»
Iqtisodiyot va boshqaruv
fakulteti dekani, i.f.n., dotsent
_____ **F.B.Ahrorov**
«____» _____ **2014 yil**

«Buxgalteriya hisobi va audit» kafedrası
5610100-«Fermer xo'jaligini boshqarish va yuritish» yo'nalishi bo'yicha

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Mavzu: «Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida g'alla ishlab chiqarish
xarajatlari hisobi va mahsulot tannarxining tahlilini takomillashtirish»
(Urgut tuman fermer xo'jaliklari misolida)

Bajardi: 5610100-«Fermer xo'jaligini
boshqarish va yuritish» yo'nalishi
4-bosqich talabasi

Sayfullayeva Fotima

Ilmiy rahbar: assistent

U.Eshmuradov

Ilmiy maslahatchi: i.f.d.
Bitiruv malakaviy ish
muhokama qilindi va himoyaga
ruxsat berildi

A.Alikulov
Kafedra mudiri, i.f.d.,
_____ **A.Alikulov**
«____» _____ **2014 yil**

SAMARQAND – 2014

MUNDARIJA

KIRISH.....	3
1. MAVZUNI NAZARIY ASOSLASH VA ADABIYOTLAR SHARHI.....	5
2.QISHLOQ XO'JALIGIDA RESURLAR SALOHİYATI VA ULARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI.....	16
2.1.Yer-suv resurslari va ulardan foydalanish samaradorligi.....	16
2.2.Mehnat resurslari va ulardan foydalanish samaradorligi.....	25
2.3.Moddiy resurslar va ulardan foydalanish samaradorligi.....	29
3. IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYALASH SHAROITIDA G'ALLA ISHLAB CHIQARISH XARAJATLARI HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH..	32
3.1.Xarajatlarning iqtisodiy mohiyati, turkumlanishi va hisobning vazifalari	32
3.2.G'alla ishlab chiqarish xarajatlarining dastlabki hisobi.....	37
3.3. G'alla ishlab chiqarish xarajatlarining sintetik va analitik hisobi.....	40
4. G'ALLACHILIKDA MAHSULOT TANNARXINING HOZIRGI HOLATI TAHLILI.....	47
4.1. G'allachilikda mahsulot tannarxi va uni hisoblash usullari.....	47
4.2. Tuman fermer xo'jaliklarida g'alla ishlab chiqarish xarajatlarining solishtirma tahlili	52
4.3. Fermer xo'jaliklarida 1 s. g'alla tannarxining omilli tahlili.....	55
5. HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH.....	59
XULOSA VA TAKLIFLAR.....	63
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.....	67

KIRISH

Bugungi kunda respublikamiz g'allachilik fermer xo'jaliklari va soha mutaxassislarining asosiy vazifalaridan biri boshqali don ekinlaridan yuqori va sifatli hosil yetishtirishdir.

Fermerlik harakatiga keng yo'l ochib berilgani, uni mustahkamlash va taraqqiy ettirish uchun huquqiy, tashkiliy va moliyaviy zamin yaratilgani, bu harakatni har tomonlama rag'batlantirib, qo'llab-quvvatlash natijasida 2013 yilda fermerlarimiz mamlakatimiz qishloq xo'jaligi tarixida ilk bor 7 million 610 ming tonnadan ziyod g'alla xirmonini ko'tardi. Hosildorlik gektariga o'rtacha 55 sentnerni tashkil qildi, ilg'or fermer xo'jaliklari bu ko'rsatkich 60-75 sentnerga yetdi. Mamlakatimiz Prezidentining ana shu munosabat bilan O'zbekiston g'allakorlariga yo'llagan tabrigida yuksak xirmonga o'z hissalarini qo'shgan viloyat fermer xo'jaliklarini, jumladan, Samarqand viloyati Kattaqo'rg'on tumanidagi "Hosil", "Shakar ota" kabi fermer xo'jaliklarida gektaridan 100 sentner va undan oshirib hosil olingani ta'kidlab o'tdilar.

Erishilayotgan yutuqlar bilan bir qatorda fermer xo'jaliklari oldida buxgalteriya hisobini zarur talablar asosida tashkil etish, mahsulot yetishtirishga sarflanadigan xarajatlarni to'g'ri hisoblash, xarajatlarni to'g'ri taqsimlash va mahsulot tannarxini iqtisodiy asoslangan holda aniqlashni to'g'ri yo'lga qo'yish kabi hal etilishi lozim bo'lgan muammolar mavjudligi ushbu bitiruv malakaviy ish mavzusini tanlashni va uni fermer xo'jaliklari bo'yicha yoritishda ilmiy-tadqiqotning asosiy yo'nalishlarini belgilab berdi.

Mahsulot ishlab chiqarish hajmini ko'paytirish bilan birga, mahsulot sifatini yaxshilash, tannarxini pasaytirish, sotishdan olinayotgan foyda miqdorini ko'paytirish g'alla ishlab chiqaruvchi fermerlar oldida turgan muhim vazifalardan biri bo'lib, mahsulot tannarxini pasaytirish orqali yuqori foyda olishga erishiladi va ishlab chiqarishni modernizatsiyalashga, qishloq xo'jaligida band bo'lgan ishlovchilar daromadlarini ko'paytirishga olib keladi.

Fermer xo'jaliklarida ishlab chiqarish xarajatlari hisobini tashkil etish va mahsulot tannarxini aniqlashni takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar va tavsiyalar ishlab chiqish bitiruv malakaviy ish oldiga qo'yilgan asosiy maqsaddir.

Bitiruv malakaviy ishining ob'yekti Samarqand viloyati Urgut tumani fermer xo'jaliklari bo'lib, maqsadga erishish uchun uning oldiga quyidagi vazifalar qo'yildi:

- tuman fermer xo'jaliklarida mavjud resurslar salohiyatidan foydalanish darajasini tahlil qilish va ulardan samarali foydalanish bo'yicha tavsiyalar berish;
- g'allachilikda ishlab chiqarish xarajatlari va mahsulot chiqishining dastlabki hisobini o'rganish va takomillashtirish bo'yicha takliflar berish;
- g'allachilikda ishlab chiqarish xarajatlari va mahsulot chiqishining sintetik va analitik hisobini o'rganish va takomillashtirish bo'yicha takliflar berish;
- g'allachilikda mahsulot tannarxini aniqlash metodikasini o'rganish va tannarxni iqtisodiy asoslangan holda aniqlash bo'yicha takliflar berish;
- g'allachilikda mahsulot tannarxini dinamik va omilli tahlil qilish va shu asosda tannarxni pasaytirish bo'yicha takliflar berish.

Ushbu vazifalarni hal etishda ilmiy-tadqiqot ishlarini bajarishda qo'llaniladigan kuzatish, guruhlash, tahlil qilish va boshqa usullardan foydalanildi.

Bitiruv malakaviy ishida berilgan taklif va tavsiyalar fermer xo'jaliklarida g'allachilik ishlab chiqarish xarajatlari hisobi, mahsulot tannarxini aniqlash va tahlil qilish usullarini takomillashtirib, g'allachilikda ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Bitiruv malakaviy ishi kirish, to'rtta bo'lim, xulosa va takliflar, foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidan tashkil topgan bo'lib, o'z ichiga 12 ta jadval va 1 ta chizmani olgani holda, jami 71 betda bayon etildi.

1. MAVZUNI NAZARIY ASOSLASH VA ADABIYOTLAR SHARHI

Fermer xo'jaliklarida ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda ishlab chiqarish xarajatlari hisobini to'g'ri yuritish bilan birga, ishlab chiqarish xarajatlari va mahsulot tannarxini tahlilini to'g'ri tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Ishlab chiqarish xarajatlar hisobi va tahlilini to'g'ri tashkil etilishi va o'z vaqtida amalga oshirilishi unumsiz xarajatlarni oldini olishni va xarajatlarni me'yorda bo'lishini nazorat qilishni ta'minlaydi. Natijada, samarasiz xarajatlar kamayib, mahsulot tannarxi pasayadi, mahsulot sotishdan olinadigan foyda ko'payib, ishlab chiqarish samaradorligi oshadi. Shu jihatdan olganda, fermer xo'jaliklarida asosiy qishloq xo'jalik ekinlaridan biri bo'lgan, g'allachilikda ishlab chiqarish xarajatlari hisobi, mahsulot tannarxini aniqlash va tahlil qilish iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida fermer xo'jaliklarida ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda va ishlovchilarni moddiy manfaatdorligini yanada oshirishda muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, mahsulot tannarxini pasaytirishda xarajatlar hisobi va tahlili iqtisodiy adabiyotlarda keng yoritilib, mahsulot tannarxini pasaytirish bo'yicha taklif va tavsiyalar berilgan.

Bundan tashqari qishloq xo'jaligi, jumladan, g'alla yetishtirishni rivojlantirish, g'alla ekini xarajatlari hisobi va xarajatlarni kamaytirish bo'yicha tavsiyalar, mahsulot tannarxini hisoblash bo'yicha tegishli me'yoriy hujjatlar, iqtisodiy adabiyotlar va ilmiy maqolalar mavjud bo'lib, ulardan bitiruv malakaviy ishini bajarishda foydalanildi.

1. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. Buxgalteriya hisobi to'g'risida. 30.08.1996.

Buxgalteriya hisobini tashkil etish hamda hisobot tuzish bilan bog'liq munosabatlar ushbu Qonun hujjati bilan tartibga solinadi. Ushbu Qonun 24 moddadan iborat bo'lib, unda buxgalteriya hisobining maqsadi va vazifalari (2-modda), buxgalteriya hisobi subyektlari (3-modda), buxgalteriya hisobi ob'yektlari (4-modda), buxgalteriya hisobi va hisobotini tartibga solish (5-modda), buxgalteriya hisobini tashkil etish (7-modda), boshlangich hisob xujjatlari (9-

modda), buxgalteriya hisobi registrlari (10-modda), daromadlar va xarajatlarni hisobga olish (13-modda), xususiy kapitalni hisobga olish (14-modda), moliyaviy hisobot (16-modda), moliyaviy hisobotni taqdim etish tartibi (19-modda) kabilar alohida moddalarda belgilab berilgan. Qonunning 13 – moddasi «Daromadlar va xarajatlarni hisob olish» deb atalib, bunda daromadlar va xarajatlar, to'langan vaqti va pul kelib tushgan sanadan qat'i nazar, qaysi davri taalluqli bo'lsa, o'sha hisobot davrida aks ettiriladi, deb yoritilgan.

2. O'zbekiston Respublikasi Qonuni (yangi tahrirda). Fermer xo'jaligi to'g'risida. 26.08.2004.

Ushbu Qonun 6 bo'lim, 36 moddadan iborat. Fermer xo'jaligini tashkil etish hamda tugatish tartibi bilan bog'liq munosabatlar ushbu Qonun hujjati bilan tartibga solinadi. Ushbu Qonunning maqsadi fermer xo'jaliklarining tashkil etilishi, faoliyati, qayta tashkil etilishi va tugatilishi sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat. Qonunning 3-moddasida «Fermer xo'jaligi ijaraga berilgan yer uchastkalaridan foydalangan holda qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqarishi bilan shug'ullanuvchi, mustaqil xo'jalik yurituvchi subyektdir» deb ta'rif berilgan. Shuningdek qonunda fermer xo'jaligini tashkil etish shartlari (5-modda), fermer xo'jaligini tashkil etish tartibi (6-modda), fermer xo'jaligini davlat ro'yxatiga olish (7-modda), fermer xo'jaligining ustavi (8-modda), fermer xo'jaliklari yuritish uchun yer uchastkalari berish tartibi (11-modda), qishloq xo'jaligi kooperativlari (shirkat xo'jaliklari) a'zolari tomonidan fermer xo'jaligini tashkil etish xususiyatlari (12-modda), yerdan foydalanish (13-modda), yer uchastkasidan foydalanganlik uchun to'lanadigan haq (14-modda), suvdan foydalanish (15-modda), fermer xo'jaligining huquqlari (16-modda), fermer xo'jaligining majburiyatlari (17-modda), fermer xo'jaligining mablag'lari va hisob-kitoblari (20-modda), fermer xo'jaligining ishlab chiqarish faoliyati (22-modda), mahsulotni fermer xo'jaligi tomonidan realizasiya qilish tartibi (24-modda), fermer xo'jaligini kreditlash va sug'urtalash (26-modda), fermer xo'jaliklarini davlat yo'li bilan va boshqa tarzda qo'llab-quvvatlash (29-modda),

fermer xo'jaligini tugatish asoslari (32-modda) kabilar alohida moddalarda belgilab berilgan.

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori. Mahsulot (ishlar xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlari tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to'g'risida Nizom. 05.02.1999. №54-son.

Mazkur Nizom xo'jalik yurituvchi subyektlar-yuridik shaxslarning, shuningdek, yuridik shaxs bo'lmagan holda tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslarning mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlarini aniqlashning yagona metodologik asoslarini belgilaydi. Nizom buxgalteriya hisobi va soliq solish maqsadlarida xarajatlarni hisoblab chiqishda paydo bo'ladigan tafovutlar hisobga olingan holda ishlab chiqilgan.

Ushbu nizomni qabul qilinishi korxonalar daromadlari va xarajatlarini aniq belgilangan guruhlariga ajratib hisobga olish hamda moliyaviy natijani shakllantirish tartibini belgilab berdi. Jumladan, xarajatlarni qaysilari mahsulot tannarxiga kiritiladi, qaysilari davr xarajatlariga olib boriladi. Bu mahsulot tannarxini iqtisodiy asoslangan holda aniqlash imkonini beradi. Bundan tashqari ushbu nizomda moliyaviy natijalarni besh ko'rsatkichi belgilangan bo'lib, ularning har birini ta'rif va aniqlashni hisob – kitobi berilib, bu xalqaro andozalarga mos keladi.

4. Moliya vazirligi va Qishloq va suv xo'jaligi vazirligining qarori. Fermer xo'jaliklarida buxgalteriya hisobining soddalashtirilgan tizimini tashkil etish to'g'risida Nizom. 21.01.2008. №1-1/2-son.

Ushbu Nizom "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi va "Fermer xo'jaliklari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining qonunlari, O'zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobining milliy standartlariga muvofiq fermer xo'jaliklarida buxgalteriya hisobining soddalashtirilgan tizimini tashkil etish va ular tomonidan moliyaviy hisobotlarni taqdim etish tartibini belgilaydi.

Nizomning 38-bandida hisobot davri xarajat (sarf)larini hisobga olish qaydnomasi, hisobot davri xarajatlari (sarfini) ishlab chiqariladigan qishloq xo'jalik mahsulotlarining tannarxiga olib boriladigan ishlab chiqarish xarajatlari va ishlab chiqarish jarayoni bilan bevosita bog'liq bo'lmagan, davr xarajatlari bo'yicha umumlashtirish uchun qo'llaniladi. Ushbu registrda hisobot davrining xarajatlari (sarflari) haqidagi ma'lumot 2010 "Asosiy ishlab chiqarish" schyoti, 2310 "Yordamchi ishlab chiqarish" schyoti va davr xarajatlarini hisobga oluvchi schyotlar (9400) aylanmasidan kelib chiqqan holda aks ettiriladi, dehqonchilik mahsulotlarini ishlab chiqarish xarajatlari va mahsulot chiqishini hisobga olish qaydnomasi moddalar bo'yicha yil boshidan boshlab o'sib borish tartibida xarajatlarning, shuningdek mahsulot chiqishining analitik hisobi uchun mo'ljallangan, deb belgilab qo'yilgan.

5. Abdukarimov B.A., Bektemirov A.B., Pardayev M.Q., Salimov Sh.S., Shavqiyev E.Sh., Abdukarimov F.B. Korxona iqtisodiyoti. – T.: Fan va texnologiya, 2013. – 368 b.

Mazkur darslikda iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida korxonalar iqtisodiy faoliyatining tashkil etilishi bilan bog'liq masalalar ko'rib chiqilgan. Darslik 12 bobdan iborat bo'lib, ularda korxonalarning xo'jalik yurituvchi subyekt sifatida tashkil etish va faoliyat yuritish bilan bog'liq tashkiliy, huquqiy va iqtisodiy masalalar bayon etilgan. Darslikda korxonalar faoliyatining asosiy ko'rsatkichlari holatini baholash usullarini o'rganishga katta e'tibor qaratilgan. Jumladan, darslikning VI bobi "Ishlab chiqarishning iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligi" (146-168 betlar), X bob "Ishlab chiqarish xarajatlari, foyda va rentabellik" (261-289 betlar) deb nomlanib, ishlab chiqarish samaradorligining mohiyati, mezonlari, ko'rsatkichlari, ishlab chiqarish xarajatlarining umumiy tasnifi, xarajatlar tushunchasi hamda samaradorlikni oshirishning asosiy yo'nalishlari berilgan. Biz bitiruv malakaviy ishini tayyorlashda boblarda keltirilgan tushuncha va fikrlardan foydalandik.

6. Alikulov A.I., U.T.Eshmuradov, Qurbonov I., Ibragimov U. Fermer xo'jaliklarida buxgalteriya hisobi. – Samarqand: N-Doba, 2009. – 247 b.

Ushbu o'quv qo'llanmada fermer xo'jaliklarida buxgalteriya hisobini tashkil etish va uning xususiyatlari, shuningdek fermer xo'jaliklarida hisob va hisobotni yuritishning tamoyillari, shakllari, analitik, sintetik hisobi ko'rsatib o'tilgan. Qo'llanma o'zida 16 mavzu va ulargi tegishli ilovalarni qamrab olib, 11 mavzu fermer xo'jaliklarida ishlab chiqarish xarajatlari va mahsulot tannarxini aniqlash xususiyatlariga bag'ishlangan.

Umuman olganda, ushbu o'quv qo'llanmada fermer xo'jaliklarida hisob yuritish tartibi, o'simlikchilikda mahsulot tannarxini aniqlash, hisob va hisobotlarda aks ettirish hamda ular hisobini takomillashtirish bo'yicha tegishli xulosa va takliflar berish to'la yoritilgan bo'lib, bulardan bitiruv ishi yozishda keng foydalanildi.

7. Alikulov A.I., Eshmuradov U.T. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida mahsulot tannarxi va uning korxonalar raqobatbardoshligini oshirishdagi ahamiyati. /Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami, I-qism. – Samarqand: N-Doba, 2013. -B. 137-140.

Bugungi kunda iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik yangilash, uning raqobatdoshligini keskin oshirish, eksport salohiyatini yuksaltirishga qaratilgan muhim ustuvor loyihalar amalga oshirilayotgan sharoitda mahsulot tannarxi o'z ahamiyatini yo'qotmaydi. Chunki, resurslardan foydalanish samaradorligi va mulkchilikning barcha shakllarida korxonalarning faoliyatini baholash chog'ida mahsulotning tannarxi, uning tarkibining o'zgarishi qanday talqin qilinishidan qat'iy nazar, muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada tannarx kategoriyasini mavjud manbalari atroflicha tahlil qilinib, unga mualliflar tomonidan ta'rif berilgan.

8. Abdug'aniyev A. Qishloq xo'jalik yerlaridan to'liq va samarali foydalanish istiqbollari // O'zbekiston qishloq xo'jaligi. – Toshkent, 2013. -№7. –B. 35-36.

Muallif bugungi kunda qishloq xo'jaligida foydalanilayotgan yer maydonlarining holati to'g'risida fikr yuritib, qishloq xo'jalik, ayniqsa, sug'oriladigan maydonlarning qisqarib borishi ulardan to'liq va samarali foydalanishni talab etadi.

Muallif sug'oriladigan yerlardan samarali foydalanish yerlarning meliorativ holatining yaxshilanishiga, qishloq xo'jalik mahsulotlari yetishtirishning ko'payishiga, aholining shu mahsulotlarga bo'lgan talabining to'liq qondirilishiga va bu orqali farovon hayot kechirish darajasi yuksalishi ta'minlanadi, deb ta'kidlaydi.

9. Do'smurotov R.D., Mengliqulov B.Yu. Qishloq xo'jaligida buxgalteriya hisobi va statistika asoslari. – T.: Fan va texnologiya, 2014. - 392 b.

Ushbu o'quv qo'llanma 10 ta bobdan iborat bo'lib, uning 7-bobi "Asosiy ishlab chiqarish jarayoni hisobi va mahsulot (ish, xizmat)lar tannarxini kalkulyatsiyalash" (161-226 betlar) deb nomlanib, dehqonchilik va chorvachilikning barcha tarmoqlarida tannarxni aniqlash usullari aniq ko'rsatilib o'tilgan va biz bitiruv malakaviy ishning asosiy qismini yoritishda ushbu bobdagi fikrlardan foydalandik. Bundan tashqari o'quv qo'llanmada xo'jalik hisobi, uning turlari, buxgalteriya hisobining mohiyati, maqsadi va vazifalari, axborotdan foydalanuvchilarning har xil toifalari, buxgalteriya hisobining predmeti va metodi, balansning mohiyati va tuzilishi bozor iqtisodiyoti sharoitidan kelib chiqqan holda yoritilgan. Shuningdek, buxgalteriya hisobining schotlari va ikki yoqlama yozuv, hujjatlashtirish, inventarizatsiya, baholash va kalkulyatsiya, analitik va sintetik hisobning xususiyatlari tushunarli va batafsil bayon qilingan.

10. Dehqonchilik madaniyati – fermerlar majburiyati (fermerlar uchun tavsiyalar) // O'zbekiston qishloq xo'jaligi. – Toshkent, 2013. -№6. –B. 10-13.

Mazkur tavsiyada dehqonchilik tadbirlari va yumushlarini belgilab qo'yilgan tartib va talablarga mos ravishda bajarish yoki boshqacha aytganda, dehqonchilik

madaniyatiga amal qilish, fermer xo'jaliklari boshliqlari va a'zolarining bu boradagi vazifa va majburiyatlari bayon etilgan.

Fermer xo'jaliklari uzoq muddatga ijaraga berilgan sug'oriladigan yer maydonining har bir qarichidan oqilona va samarali foydalanish orqali dehqonchilik madaniyatini ko'tarish, mahsulot ishlab chiqarish hajmini ko'paytirish hamda qo'shimcha daromad olish yo'l-yo'riqlari ko'rsatib berilgan.

11. Ortiqov Z. Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash yo'lida // O'zbekiston qishloq xo'jaligi. – Toshkent, 2013. -№9. –B. 2.

Mustaqillikka erishganimizdan so'ng Yurtboshimiz tomonidan xalqimizni oziq-ovqat mahsulotlari bilan barqaror ta'minlash, aholi talabini o'zimizda yetishtirilayotgan ekologik va sifatli meva-sabzavot, poliz, uzum va kartoshka mahsulotlar hisobiga to'la qondirish masalalariga alohida e'tibor berilmoqda, deydi muallif.

Biz ushbu maqolada berilgan statistik ma'lumotlardan bitiruv malakaviy ishini ikkinchi bobini yoritishda foydalandik.

12. Samatov G'.A., Rustamova I.B., Sheripbayeva U.A. Qishloq xo'jalik iqtisodiyoti va menejmenti. – T.: Cho'lpon, 2012. – 320 b.

Mualliflar tomonidan tayyorlangan mazkur darslik 4-bo'lim, 18-bobdan iborat. Darslikning 3-bo'limi "Dehqonchilik va chorvachilik tarmoqlari iqtisodiyoti va boshqaruvi" deb nomlanib, bu bo'lim o'z ichiga 12-bob "Dehqonchilik tarmoqlari iqtisodiyoti va boshqaruvi" (215-235 betlar) qamrab olgan. Shuningdek, darslikning 15-bobi "Ijtimoiy ishlab chiqarish xarajatlari va mahsulot tannarxi" (266-274 betlar) deb nomlanib, bitiruv malakaviy ishining nazariy qismini yoritishda foydalandik.

13. Tursunov S. Dala ekinlari mahsulotlarini yetishtirish texnologiyasi.– T.: Tafakkur-bo'ston, 2013. – 288 b.

Muallif mazkur darslikda mamlakatimiz va chet mamlakatlar qishloq xo'jaligida yetishtirilayotgan dala ekinlarining halq xo'jaligidagi ahamiyati, hosildorligi, biologik xususiyatlari va yetishtirish agrotexnologiyasi bayon qilgan.

Mazkur darslik 9-bobdan iborat bo'lib, uning 1-bob "Dala ekinlari" (9-63 betlar) deb nomlanib, uning 1.3-bo'limida bug'doy yetishtirish texnologiyasi (21-55 betlar), jumladan, bug'doyning kelib chiqishi, bug'doy navlari, bug'doyni dalada parvarish qilish, yig'ib olish texnologiyasi haqida fikrlar yuritilgan. Bitiruv malakaviy ishini tayyorlashda ushbu bo'lim ma'lumotlaridan foydalandik.

14. Tursunov U., Yuldashev B. Fermer xo'jaliklarida xarajatlar hisobi // O'zbekiston qishloq xo'jaligi. – Toshkent, 2014. -№4. –B. 35.

Mualliflar bugungi kunda fermer xo'jaliklarda xarajatlar hisobining qiyin muammolaridan biri xarajatlarni paydo bo'lish joylari, mahsulot va javobgarlik markazlari bo'yicha taqsimlash bo'lib, buning uchun ishlab chiqarish tadbirlari boshlang'ich hisobni yagona metodologiya bo'yicha tashkil qilishi kerak, aks xolda fermer xo'jalik xarajatlar yig'indisi va mahsulot tannarxini aniqlash qiyin va ko'rsatkichlarini taqqoslab bo'lmaydi, deb ta'kidlashgan. Mualliflar fikricha qishloq xo'jalik mahsulotlari tannarxini aniqlashda faqat bir xil usullardan foydalanish maqsadga muvofiq deb hisoblaydilar.

15. Tursunov U. va boshqalar. Ishlab chiqarishni boshqarishda xarajatlarni roli // O'zbekiston qishloq xo'jaligi. – Toshkent, 2012. -№3. – B. 40-41.

Har bir xo'jalik subyekti uchun tayyor mahsulotni ishlab chiqarish va uni sotish xalq xo'jaligi va aholi ehtiyojlarini ta'minlashga qaratilgan ishlab chiqarish faoliyatining yakuniy bosqichi hisoblanadi. Mahsulotni rejadagi hajmi bo'yicha sotish ishlab chiqaruvchiga ishlab chiqarish xarajatlarini qoplash imkoniyatini yaratadi hamda ishlab chiqarishni takomillashtirish va kelajakda rivojlanish uchun muhim bo'lgan foyda olishga yordam qiladi.

Qishloq xo'jaligida mahsulot ishlab chiqarishning tashkiliy shakli bevosita xarajatlar va mahsulot tannarxiga ta'sir qiladi. Shu sababli ishlab chiqarish xarajatlari hisobi va mahsulot tannarxini aniqlashni takomillashtirishda, ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olishda ularni to'g'ri turkumlash va tegishli mahsulot turiga olib borish muhimdir.

Mualliflar iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida fermerlar oldidagi muhim vazifalardan biri ma'lum ishlab chiqarish hajmida ishlab chiqarilgan mahsulot tannarxi qanchaga teng bo'lishini aniqlashdan iborat, deb ta'kidlashadi.

16. Urazov K.B., Vaxidov S.V. Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya hisobining xususiyatlari. –T.: Adib, 2011. - 487 b.

Ushbu darslikda iqtisodiyotning qurilish, qishloq xo'jaligi, avtotransport, savdo, umumiy ovqatlantirish kabi muhim tarmoqlari va sohalarida buxgalteriya hisobining xususiyatlari yoritilgan. Darslikda alohida e'tibor ushbu tarmoq va sohaga tegishli xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining tashkiliy-huquqiy asoslariga, ularda aktivlar, majburiyatlar, daromadlar, xarajatlar, moliyaviy natija hamda moliyaviy hisobot shakllarini tuzishdagi xususiyatlariga qaratilgan.

Darslik kirish, to'rt bo'lim, 28-bobdan iborat bo'lib, darslikning II-bo'limi «Qishloq xo'jaligi korxonalarida buxgalteriya hisobining xususiyatlari» deb nomlanib, bu bo'lim o'z ichiga 9 – 16 boblarni qamrab olgan. Darslikning 12-bobi dehqonchilik ishlab chiqarish xarajatlari hisobi va mahsulot tannarxini kalkulyasiya qilishga bag'ishlangan bo'lib, bunda dehqonchilik ishlab chiqarish xarajatlarning tasnifi, tarkibi, tavsifi, mahsulot kiriminin dastlabki hisobi, ishlab chiqarish xarajatlarning sintetik va analitik hisobi, mahsulot tannarxini aniqlash usullari yoritilgan.

Darslikning yana bir e'tiborni jalb qiladigan tomoni shundaki, mualliflar tomonidan poliz ekinlari, makkajo'xori, lavlagi, tamaki, meva va uzumlar, choy tannarxini aniqlash usullarini batafsil yoritilganidir.

17. Xasanov B.A., Xashimov A.A. Boshqaruv hisobi. – T.: Cho'lpon, 2013. – 312 b.

Mazkur darslik to'qqiz bobdan iborat bo'lib, unda xarajatlari hisobi va mahsulot tannarxini kalkulyasiya qilish, ishlab chiqarish zararsizligining tahlili, bdjetlashtirish, transfert bahoni shakllantirish, segmentlar bo'yicha hisob va hisobot kabi boshqaruv hisobining zamonaviy yo'nalishlari keng yoritilgan.

Darslikning II bob “Xarajatlarni turkumlash va hisobga olish” (23-49 betlar), III bobi “Mahsulot (ish, xizmat)lar tannarxini kalkulyasiya qilish usullari va zamonaviy tizimlari” (50-98 betlar) deb nomlanib, ayniqsa, uchinchi bobda berilgan mahsulot tannarxini kalkulyasiya qilishning usullari hamda tannarxni aniqlashning “Direkt-kosting” va “Standart-kost” tizimlari diqqatga sazovordir. Biz bitiruv malakaviy ishini uchinchi bobini yoritishda ushbu fikrlardan foydalandik.

18. Qudratov T., Fayziyeva N. Korxonalar faoliyatining tahlili va nazorati. – T.: Voris, 2012. – 256 b.

Mazkur darslikda korxonalar faoliyatini tahlil qilish usullari, ularning moliyaviy, boshqaruv faoliyati bilan bog’liq bo’lgan iqtisodiy jarayonlarning natijalarini qiyoslama va omilli tahlil qilishning nazariy hamda uslubiy asoslari yoritilgan.

Darslik 15 bobdan iborat bo’lib, bitiruv malakaviy ishining 2 va 3 boblarini yoritishda darslikning VI bobi “Qishloq xo’jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish tannarxining tahlili” (116-127 betlar) bo’limidan keng foydalandik.

19. Qudratov T. Qishloq xo’jalik korxonalari faoliyatining tahlili. – Samarqand: N-Doba, 2010. – 191 b.

Ushbu qo’llanma 13-bobdan iborat bo’lib, uning 8-bobi bevosita qishloq xo’jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish tannarxining tahliliga bag’ishlanadi. Bu bobda tahlilning ahamiyati, maqsadi, vazifalari, o’simlikchilik mahsulotlari ishlab chiqarish tannarxini aniqlash, hisoblash tartibi aniq misollar bilan yoritilgan. Bundan tashqari ushbu bobda tannarxni xarajat moddalari bo’yicha omilli tahlil qilish usullari va yo’llari batafsil bayon qilingan.

Umuman olganimizda, ushbu o’quv qo’llanmada qishloq xo’jalik korxonalari xo’jalik faoliyatini qamrab oluvchi barcha ko’rsatkichlarini aniqlash, tahlil qilish va tahlil asosida tegishli xulosa va takliflar berish to’la yoritilgan bo’lib, bulardan bitiruv ishi yozishda keng foydalanildi.

20. O'zbekiston Qishloq va suv xo'jaligi vazirligi matbuot xizmati. Islohotlar taraqqiyot va rivojlanishga xizmat qilmoqda // O'zbekiston qishloq xo'jaligi. – Toshkent, 2014. -№2. –B. 1-2.

Mazkur maqolada mamlakatimiz qishloq xo'jaligida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli o'zgarishlar va sifat jihatdan yangilanish borasida olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar to'g'risida fikr yuritilgan. Jumladan, 2013 yilda mamlakatimiz fermer xo'jaliklari tomonidan 7 million 800 ming tonna g'alla, 8 million 400 ming tonna sabzavot yetishtirildi. Ulkan xirmonga 3 million 360 ming tonnadan ortiq paxta xom ashyosi yetkazib berildi.

Bugungi fermer xo'jaliklari samarali faoliyat yuritishlari uchun o'z ixtiyorida ijara asosidagi yetarlicha ekin maydonlariga ega bo'lgan, yuksak samarali zamonaviy texnika bilan ta'minlangan, ilg'or texnologiyalarini puxta egallagan yirik xo'jaliklardir. Yurtboshimizning fermer xo'jaliklari qishloqlarimizning tayanch ustunidir, degan ta'riflagani bejis emas.

Biz bitiruv malakaviy ishida ushbu maqolada berilgan raqamlardan foydalandik.

2. QISHLOQ XO'JALIGIDA RESURLAR SALOHIYATI VA ULARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

2.1.Yer-suv resurslari va ulardan foydalanish samaradorligi

Yurtimizda qishloq xo'jaligini rivojlantirishning kelajagi haqida gapirganda, yer va suv resurslari bo'yicha imkoniyatlarimiz cheklanganini hisobga olib, bu borada yagona to'g'ri yo'l – qishloq xo'jaligini intensiv asosida rivojlantirish, yerlarning meliorativ holatini tubdan yaxshilash, seleksiya ishlarini chuqurlashtirish, yuksak samarali zamonaviy agrotexnologiyalarni joriy etish va suvdan oqilona foydalanishdan iborat.

Mamlakatimiz iqtisodining barcha sohalaridagi kabi qishloq xo'jaligi tarmoqlarida ham 2013 yil ulkan yutuqlarga boy bo'ldi. Sohadagi yuksalishlarni Prezidentimiz Islom Karimov O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maqkamasining 2013 yilda mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2014 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan majlisidagi ma'ruzasida alohida e'tirof etdi. Jumladan, mamlakatimiz yalpi ichki mahsuloti 8 foizga o'sib, sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi 8,8 foizga, qishloq xo'jaligi 6,8 foizga oshdi.

Qishloq xo'jaligining o'zida ham keng ko'lamli o'zgarishlar va sifat jihatdan yangilanishlar yuz bermoqda. Yurtimizda ekin maydonlarini optimallashtirish va qishloq xo'jaligi ekinlarini rayonlashtirish borasida har tomonlama puxta o'ylangan siyosat olib borilayotgani qishloq xo'jalik mahsulotlari yetishtirishni bir necha barobar ko'paytirish imkonini berdi. Xususan, g'alla yetishtirish 2000 yilga nisbatan 2 barobar, kartoshka 3,1 marta, sabzavot 3,2 barobar, uzum 2 marta, go'sht va sut 2,1 karra, tuxum 3,4 barobar oshdi. Natijada aholi jon boshiga sabzavot ishlab chiqarish 283,1 kg, kartoshka 76 kg, poliz 50,8 kg, meva 76,9 kg va uzum 43,2 kg to'g'ri kelmoqda.

Fermer xo'jaligi samarali faoliyat ko'rsatishi uchun barcha huquqiy-me'yoriy hujjatlar mavjud bo'lib, ular amal qilishi uchun yetarli shart-sharoitlar yaratilmoqda. Bu sohada ayniqsa, fermer xo'jaligini tashkil topishi va

rivojlanishiga bevosita taalluqli bo'lgan O'zbekiston Respublikasining Yer kodeksi, Fermer xo'jaligi to'g'risida qonunlari qabul qilindi.

Natijada fermer xo'jaliklarining o'zlariga biriktirilgan yer, suv va moddiy-texnika resurslaridan samarali foydalanish asosida ishlab chiqarish hajmini va iqtisodiy samaradorligini muntazam oshib borishi ta'minlanmoqda.

Mamlakatimiz aholisi sonining o'sishi qishloq xo'jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish, jumladan, oziq-ovqat mahsulotlarini yetishtirishni ko'paytirish va mahsulot sifatini yanada yaxshilashni talab qiladi. Bu muammoni yechishda birinchi navbatda tuproq unumdorligini saqlash va oshirish, qishloq xo'jalik ekinlarini tuproq-iqlim sharoitlarini hisobga olgan holda oziqlantirish masalalarini hal qilish zarur.

Tuproq va iqlim sharoitimiz xilma-xilligi, suv tanqisligi, kuzgi yog'in miqdorining kam bo'layotganligi sababli kuzgi bug'doy yetishtirishda har bir hududning tuproq-iqlim sharoitini hisobga olish zarur. G'alla yetishtirish texnologiyasi har bir mintaqaga xos bo'lib, g'alladan o'sha sharoitda yuqori va sifatli don yetishtirilishga qaratilishi kerak.

Ma'lumki o'tgan yilning kuz-qish oylari keyingi 20 yil davomida kuzatilmagan ob-havo sharoitini o'tkazmoqda. Ayniqsa, kuz-qish oylarining iliq kelishi g'alla parvarishiga jiddiy e'tibor berishni taqozo etmoqda.

G'alla, xususan kuzgi bug'doy urug'i maqbul muddatlarda ekilganda qishki tinim davrini 60-65 kundan ko'p o'tkazadi. Bu yilgi kuz-qish oylarining har yilgidan iliq bo'lishi g'allaning biologik rivojlanishini o'zgartirmoqda. Havo harorati +3-5 daraja bo'lganda g'alla qishki tinim davriga o'tadi. Biroq hozirgi kuzatilayotgan ob-havo sharoiti g'alla nihollarini tinim davriga to'liq o'tishi uchun sharoit yaratmayapti. Bundan tashqari 2013 yil kuzida yog'ingarchiliksiz va havoning quruq-iliq kelishi va tuproqni 10-15 sm.li qatlamidagi namlikning pasayib ketishi tufayli bug'doy maysalari rivojlanishi ko'ngildagidek emas. Bugungi kunda respublikamizda g'alla maydonlarining 15-20 foizida nihollar

ertaki bo'lib, 7-8 tadan, 65-70 foizida 3-4 tadan va 10-15 foizida esa 1-2 tadan tuplagan holatda rivojlanmoqda.

Bitiruv malakaviy ishi ob'yekti bo'lgan Urgut tumani 1964 yilda tashkil topgan bo'lib, tuman markazi Urgut shahri hisoblanadi. Tuman hududi 1,12 ming kvadrat kilometr. Tuman Qashqadaryo viloyati, viloyatning Tayloq, Samarqand, Bulung'ur tumanlari bilan chegaradosh. Tumandan Samarqandgacha bo'lgan masofa 35 km.

Urgut tumanida jami 789 ta fermer xo'jaligi mavjud bo'lib, ularning yer resurslaridan foydalanishning hozirgi holati o'rganilganda (2.1.1-jadval), 2013 yilda fermer xo'jaliklariga 29420 gektar yer maydoni ajratilgan bo'lib, o'rtacha bir fermer xo'jaligiga 37,3 gektar yer maydoni to'g'ri kelgan. Urgut tumanida g'allachilik-tamakichilikka ixtisoslashgan fermer xo'jaliklar mavjud bo'lmay, lekin boshqa yo'nalish fermer xo'jaliklari tarkibidagi 384 ta fermer xo'jalik g'alla-tamaki yetishtirish bilan shug'ullanadi.

2.1.1-jadval

Urgut tuman fermer xo'jaliklarining yer maydoni holati to'g'risida ma'lumot*

T/r	Yo'nalishi	2011 yil			2013 yil			2013 yilda 2011 yilga nisbatan o'zgarishi, (+,-)		
		Jami fermer xo'jaliklar soni	Jami qishloq xo'jaligida foydalanadigan maydon, ga	o'rtacha bir fermer xo'jaliklar maydoni, ga	Jami fermer xo'jaliklar soni	Jami qishloq xo'jaligida foydalanadigan maydon, ga	O'rtacha bir fermer xo'jaliklar maydoni, ga	Jami fermer xo'jaliklar soni	Jami maydoni, ga	O'rtacha bir fermer xo'jaliklar maydoni, ga
1.	Bog'dorchilik-uzumchilik	191	3121	16,3	176	3121	17,7	-99	0	1,4
2.	Chorvachilik	9	696,2	77,4	9	696,2	77,4	0	0	0
3.	Boshqalar	655	25603	39,1	604	25603	42,4	-51	0	3,3
	Jami:	855	29420	34,4	789	29420	37,3	-66	0	2,9

***Manba:** Samarqand viloyat Urgut tuman qishloq va suv xo'jaligi bo'limi 2011-2013 yillar statistik hisobot ma'lumotlari.

Mamlakatimiz aholisi sonining o'sishi qishloq xo'jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish, jumladan, oziq-ovqat mahsulotlarini yetishtirishni ko'paytirish va mahsulot sifatini yanada yaxshilashni talab qiladi.

Bitiruv malakaviy ishi ob'yekti bo'lgan Urgut tumani qishloq xo'jalik korxonalarida g'alla va qishloq xo'jalik ekinlari yalpi hosili dinamikasini o'rganimizda (2.1.2-jadval), 2013 yilda tuman bo'yicha barcha qishloq xo'jalik ekinlarining hosildorligi sezilarli darajada kamaygan, bu esa pirovard natijaning kamayishiga olib kelgan. Jumladan, 2013 yilda 2011 yilga nisbatan g'alladan 12627 tonna (hosildorlikning 6,1 foizga, ekin maydonining 1600 gektarga ortishi hisobiga), meva 1376 tonna (hosildorlikning 52,6 foizga oshishi hisobiga) ortiq hosil olingan bo'lsa, asosiy ekin turlaridan biri bo'lgan tamaki yetishtirishdan 7166 tonna (hosildorlikning 7,0 sentnerga pasayishi, ekin maydonining 1854 gektarga qisqarishi hisobiga), sabzavot yetishtirishdan 7565 tonna (ekin maydonining 353 gektarga, hosildorlikning 8,6 sentnerga kamayishi hisobiga), kartoshkadan 14898 tonna (ekin maydonining 470 gektarga, hosildorlikning 86,5 sentnerga pasayishi hisobiga), uzum yetishtirishdan 14345 tonna (hosildorlikning 29,3 sentnerga kamayishi hisobiga) ortiq hosil olingan bo'lib, faqatgina kam hosil olingan.

Demak, bu natijalar tuman fermer xo'jaliklarida yer va suv resurslaridan oqilona foydalanish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlarni amalga oshirish lozimligini ko'rsatmoqda, bu esa kelajakda qishloq xo'jalik mahsulotlari yalpi hosilining ortishiga va tuman fermer xo'jaliklarida rentabellik ko'rsatkichlarining yuqori bo'lishiga olib keladi, deb hisoblaymiz.

2.1.2-jadval

Urgut tumani fermer xo'jaliklarida qishloq xo'jalik ekinlari yalpi hosil dinamikasi*

Ekinlarning turlari	2011 yil			2012 yil			2013 yil			2013 yilda 2011 yilga nisbatan o'zgarishi (+,-)		
	Ekin maydoni, ga	Hosildorligi, s/ga	Yalpi hosil, t	Ekin maydoni, ga	Hosildorligi, s/ga	Yalpi hosil, t	Ekin maydoni, ga	Hosildorligi, s/ga	Yalpi hosil, t	Maydon hisobiga	Hosildorlik hisobiga	Yalpi hosil bo'yicha
G'alla	6700	47,4	31758	8100	52,8	42744	8300	53,5	44385	1600	6,1	12627
Tamaki	7597	16,9	12855	7597	15,6	11855	5743	9,9	5689	-1854	-7	-7166
Sabzavot	1228	192,9	23685	830	305,9	25390	875	184,3	16120	-353	-8,6	-7565
Kartoshka	698	274,9	19193	698	226,6	15824	228	188,4	4295	-470	-86,5	-14898
Meva	260	95,1	2473	260	86,7	2254	260	148,0	3849	0	52,9	1376
Uzum	4908	99,5	48823	4908	86,6	42495	4908	70,2	34478	0	-29,3	-14345

*Manba: Samarqand viloyat qishloq va suv xo'jaligi boshqarmasi 2011- 2012- 2013 yillar statistik hisobot ma'lumotlari

Bitiruv malakaviy ish ob'yekti bo'lgan Urgut tumani fermer xo'jaliklari, jumladan, «Shaxriyor Axmedov dalasi» fermer xo'jaligi bo'yicha yer-suv resurslaridan foydalanish holati ham o'rganildi.

Urgut tumani «Shaxriyor Axmedov dalasi» fermer xo'jaligi tumanning g'allachilikka ixtisoslashgan fermer xo'jaliklaridan biridir. Fermer xo'jalik tumanning O'ramas QFY hududida joylashgan.

Fermer xo'jaligining yer maydoni dinamikasining keyingi yillardagi holatini o'rganganimizda (2.1.3–jadval) quyidagicha bo'lgan:

2.1.3–jadval

Urgut tumani «Shaxriyor Axmedov dalasi» fermer xo'jaligining yer maydoni dinamikasi*

Ko'rsatkichlar	Yillar			2013 yilda 2011 yilga nisbatan o'zgarishi, + / -
	2011	2012	2013	
Jami yer maydoni, ga	37,7	44,3	44,3	6,6
Ekin maydoni, ga	36,7	43,3	43,3	6,6
shundan: sug'oriladigan yerlar	36,7	36,7	36,7	0
Tokzor	0	6,6	6,6	6,6
Boshqa yerlar	1	1	1	0

***Manba:** Urgut tumani «Shaxriyor Axmedov dalasi» fermer xo'jaligi 2011-2012-2013 yillar hisoboti ma'lumotlari.

2.1.3-jadvalda ko'rinib turibdiki, 2013 yilda fermer xo'jaligiga jami 44,3 gektar yer maydoni birlashtirilgan bo'lib, yer maydoning 43,3 gektar yoki 97,7 foizini sug'oriladigan ekin maydoni tashkil etadi. Fermer xo'jalikning yer maydoni 2013 yilda 6,6 gektarga ko'paygan. Bu ko'payish Ibn Sino MTP hududidagi 6 gektar hosilli uzumzor yer maydonlarini qo'shilishi hisobiga bo'lgan. Fermer xo'jalik ekin maydonlarini sug'orish uchun suvni asosan Darg'om kanali va “Yangiariq” arig'idan oladi.

Urgut tumani «Shaxriyor Axmedov dalasi» fermer xo'jaligida g'alla yalpi hosili o'zgarishini o'rganganimizda (2.1.4-jadval) quyidagicha bo'lgan:

2.1.4-jadval

Urgut tumani «Shaxriyor Axmedov dalasi» fermer xo'jaligida yalpi hosil dinamikasi*

Ekinlarning turlari	2011 yil			2013 yil			2013 yilda 2011 yilga nisbatan o'zgarishi (+/-)		
	Ekin maydoni, ga	Hosildorligi, s/ga	Yalpi hosil, s	Ekin maydoni, ga	Hosildorligi, s/ga	Yalpi hosil, s	Ekin maydoni hisobiga	Hosildorlik hisobiga	Yalpi hosil bo'yicha
G'alla	32,7	51,4	1680,8	32,7	68,4	2236,7	0	555,9	32,7
Uzum	0	0	0	6,6	101,3	668,6	6,6	668,6	0
Kartoshka	4	181,6	726,4	4	188,1	752,4	0	26	4

***Manba:** Urgut tumani «Shaxriyor Axmedov dalasi» fermer xo'jaligi tegishli yillar Fermer xo'jaligi faoliyati to'g'risida hisobot (1-FX shakli) ma'lumotlari.

2.1.4-jadvaldan ko'rinib turibdiki, «Shaxriyor Axmedov dalasi» fermer xo'jaligida 2013 yilda 32,7 gektarda g'alla yetishtirib, har gektardan 68,4 sentnerdan jami 2236,7 sentner yalpi hosil olingan.

Demak, tuman fermer xo'jaliklarida g'alla yalpi hosilining yuksalishiga sifatiy omil bo'lgan hosildorlikning yildan-yilga oshib borishi ta'sir qilgan. Bitiruv malakaviy ishini bajarish davomida Urgut tumani fermer xo'jaliklarida g'alla hosildorligi o'zgarishini boshqa tumanlar bilan solishtirib tahlil qilganimizda (2.1.5-jadval), 1 gektardan olingan g'alla hosili keyingi uch yilda faqat Bulung'ur, Samarqand, lalmikor g'alla yetishtiriladigan Nurobod va Qo'shrabod tumanlariga nisbatan 0,2 sentnerdan 48,6 sentnergacha yuqori hosil olingan, biroq boshqa sug'oriladigan yerlarda g'alla yetishtiradigan tumanlarga nisbatan hosildorlik 2,5 sentnerdan 17,7 sentnergacha pasaygan. Bu esa tuman fermer xo'jaliklarida hosildorlikni oshirish bo'yicha ilg'or tuman fermer xo'jaliklari tajribasidan kelib chiqib, qo'shimcha chora-tadbirlar ishlab chiqilishini taqozo etadi.

2.1.5-jadval

Urgut tumani fermer xo'jaliklarida g'alla hosildorligining viloyat tumanlariga nisbatan dinamikasi* (2013 yil)

№	Viloyat tumanlari nomi	G'alla hosildorligi, s/ga			Urgut tumanida g'alla hosildorligining viloyat tumanlarga nisbatan o'zgarishi, + ; -		
		Yillar			Yillar		
		2011	2012	2013	2011	2012	2013
1	Urgut	47,4	52,8	53,5	x	x	x
2	Bulung'ur	47,2	48,6	53,7	0,2	4,2	-0,2
3	Jomboy	51,8	52,5	55,4	-4,4	0,3	-1,9
4	Ishtixon	65,1	66,1	68,1	-17,7	-13,3	-14,6
5	Kattaqo'rg'on	50,3	57,5	59,0	-2,9	-4,7	-5,5
6	Narpay	56,4	56,0	58,7	-9	-3,2	-5,2
7	Nurobod	22,3	14,6	18,8	25,1	38,2	34,7
8	Oqdaryo	56,1	58,2	65,4	-8,7	-5,4	-11,9
9	Pastdarg'om	59,7	63,1	64,5	-12,3	-10,3	-11
10	Paxtachi	56,4	55,0	58,1	-9	-2,2	-4,6
11	Payariq	56,0	50,7	55,9	-8,6	2,1	-2,4
12	Samarqand	43,0	52,4	51,6	4,4	0,4	1,9
13	Tayloq	49,9	58,0	60,5	-2,5	-5,2	-7
14	Qo'shrabod	0	4,2	18,5	47,4	48,6	35
	Viloyat bo'yicha:	53,6	51,6	53,5	-6,2	1,2	0

***Manba:** Samarqand viloyat Statistika boshqarmasi 2011-2012-2013 yillar hisoboti ma'lumotlari.

5. HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH

Hayot faoliyati xavfsizligi bo'yicha qo'yilgan asosiy maqsad - bu insonning jamiyat taraqqiyotidagi rolidir. Hayot faoliyat xavfsizligi - bu har qanday sharoitdagi inson faoliyatidir. Insonning hamma faol harakati, ya'ni mehnat jarayonida, dam olishda, uyda hamda sportdagi faoliyatini tashkil qiladi. Qishloq xo'jaligida hayot faoliyati xavfsizligi o'z tarkibiga inson faoliyatining atrof-muhit bilan aloqasi, mehnat faoliyatidagi xavfsizligi va favqulodda vaziyatlardagi xavfsizligi bo'limlarini qamrab oladi. Hayot faoliyati xavfsizligi tamoyil va usullar asosida: baxtsiz hodisalar, qurbonlar va ular natijasida kelib chiqadigan zararlarni kamaytirish masalalarini keng miqyosda qo'yadigan va hal qiladigan vositadir. Hayot faoliyati xavfsizligi - bu har qanday ko'rinishdagi faoliyatga qo'llanishi mumkin bo'lgan xavfsizlikning nazariy asosidir.

O'zbekiston Respublikasi Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirining 2011 yil 8 fevraldagi «Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish va yig'ishtirib olish uchun ta'lim muassasalari o'quvchilari va talabalaridan foydalanishda mehnatni muhofaza qilish qoidalarini tasdiqlash haqida»gi buyrug'iga muvofiq qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish va yig'ishtirib olish uchun ta'lim muassasalari o'quvchilari va talabalaridan foydalanishda mehnatni muhofaza qilish tartibini belgilaydi. Mazkur Qoidalar o'rta maxsus, kasb-hunar, oliy ta'lim muassasalari hamda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtiruvchi tashkilotlarga taalluqlidir.

Ta'lim muassasalari talabalari mehnatidan foydalanish jarayonida mehnatni muhofaza qilishga doir qonunlar va boshqa normativ hujjatlarga rioya etilishi ustidan nazorat maxsus vakolat berilgan davlat organlari, mehnat jamoalari va kasaba uyushmasi tashkilotlari tomonidan saylangan mehnatni muhofaza qilish bo'yicha vakillar tomonidan amalga oshiriladi.

Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish va yig'ishtirib olishda band bo'lgan ta'lim muassasalari talabalariga ish turlari bo'yicha belgilangan tartibda

mehnatni muhofaza qilish bo'yicha yo'l-yo'riq berilishi kerak. Bunda ular oldiga quyidagi talablar qo'yiladi:

Ta'lim muassasalari talabalari mehnatidan foydalanish taqiqlanadigan ishlar:

- O'n sakkiz yoshga to'lmagan shaxslarning mehnati qo'llanishi taqiqlanadigan noqulay mehnat sharoitlari ishlari ro'yxatiga muvofiq o'n sakkiz yoshga to'lmagan shaxslar zararli va noqulay mehnat sharoiti mavjud ishlarga qabul qilinmasligi lozim.

- O'n sakkiz yoshga to'lmagan shaxslar ko'tarishlari va tashishlari mumkin bo'lgan og'ir yuk normalarining chegarasini belgilash to'g'risidagi nizomga muvofiq o'n sakkiz yoshga to'lmagan shaxslarning belgilab qo'yilgan normadan ortiq og'ir yuk ko'tarishlari va tashishlariga yo'l qo'yilmaydi.

- Ayollar mehnatidan foydalanish to'liq yoki qisman taqiqlanadigan mehnat sharoiti noqulay bo'lgan ishlar ro'yxatiga muvofiq ayollar zararli va noqulay mehnat sharoitiga ega bo'lgan ishlarga jalb qilinmaydi.

- O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksining 77-bandiga muvofiq ishga qabul qilishga o'n olti yoshdan yo'l qo'yiladi. Yoshlarni mehnatga tayyorlash uchun umumta'lim maktablari, o'rta maxsus, kasb-hunar o'quv yurtlarining o'quvchilarini ularning sog'lig'iga hamda ma'naviy va axloqiy kamol topishiga ziyon yetkazmaydigan, ta'lim olish jarayonini buzmaydigan yengil ishni o'qishdan bo'sh vaqtda bajarishi uchun — ular o'n besh yoshga to'lganidan keyin ota-onasidan birining yoki ota-onasining o'rnini bosuvchi shaxslardan birining yozma roziligi bilan ishga qabul qilishga yo'l qo'yiladi.

Mehnat va dam olishga quyidagi talablar qo'yilgan: Tashkilotlarda talabalarining ish vaqti, dam olish vaqti, shuningdek qisqartirilgan ish vaqti qonun hujjatlari talablari asosida tashkilotlarning ichki mehnat qoidalari asosida belgilanadi. Ish vaqtining muddati o'n oltidan o'n sakkiz yoshgacha bo'lgan xodimlarga haftasiga o'ttiz olti soatdan, o'n beshdan o'n olti yoshgacha bo'lgan shaxslar uchun esa haftasiga yigirma to'rt soatdan oshmaydigan qilib belgilanishi

lozim. Talabalarni ish vaqtidan tashqari hamda tungi ishlarga jalb qilish qat'iyan taqiqlanadi.

Talabalarni dala ishlariga olib borish hamda olib kelishda xavfsizlik talablari: Har bir transport vositasiga joylashtiriladigan o'quvchi va talabalar soni transport vositasining texnik holatidan kelib chiqqan holda rahbariyat tomonidan belgilanishi hamda har bir transport vositasidagi talabalar ro'yxatga olinishi lozim. Har bir transport vositasidagi talabalarga alohida rahbar tayinlanadi. Rahbar ularni nazorat qilib borishi lozim. Bunda talabalarni tashish uchun mo'ljallangan transport vositalaridan, ularning yuklarini olib borishda esa, yuk tashishga mo'ljallangan transport vositasidan foydalanish shart. Transport vositasida talabalarning transport vositasi oynasi hamda boshqa joylaridan qo'l, bosh va boshqa a'zolarini chiqarishlari taqiqlanadi.

Talabalarni vaqtincha yashab turish joylaridan dalaga olib chiqish hamda olib kelishga qo'yiladigan xavfsizlik talablari: Talabalarni dalaga olib chiqish va olib kelishdan oldin rahbar yo'qlama qilishi va ularga bajariladigan ish turlari bo'yicha to'liq tushuntirish, yo'l-yo'riqlar berishi lozim. Talabalar orasida kasal yoki vaqtincha ish qobiliyatini yo'qotganlar tibbiyot xodimi nazoratidan o'tadi va ularning sog'liklari to'la tiklanguncha dam olish joylarida qoldiriladi. Dalaga chiqadigan talabalar ishning turiga hamda iqlim sharoitiga mos ust-bosh kiygan bo'lishi lozim. Ish olib boriladigan dala yashash joyidan 3 km masofadan uzoqda joylashgan bo'lsa, maxsus transport vositasi ajratilishi kerak. Ish joylariga olib borish va qaytarib kelish faqat kunning yorug' paytida amalga oshirilib, talabalar piyoda harakatlanganlarida yo'ldagi transport vositasining qatnoviga xalaqit bermaslik maqsadida saf bo'lib yurishlari lozim. Saf bo'lib harakatlanishda harakat xavfsizligini ta'minlash va boshqarish maqsadida safning boshida hamda oxirida qizil bayroqchali boshqaruvchilar qo'yilishi lozim. Ish joyiga yetib kelgandan so'ng talabalar ro'yxat bo'yicha ish joylariga taqsimlanishi lozim.

Dala ishlarini bajarishda xavfsizlik talablari: Talabalar dala ishlarini bajarishdan oldin belgilagan tartibda mavsumiy kiyim-bosh, soz ish qurollari bilan

ta'minlanishlari lozim. Dala ishlariga jalb qilingan talabalar hududning rahbari ruxsati bilan uning ko'rsatmasiga asosan ish boshlashlari lozim. Talabalar dala ishlarini bajarayotgan vaqtida bir-birlaridan kamida 2 m masofada joylashishlari lozim. Talabalar kunning yorug' vaqtida ishlashlari lozim.

Qishloq xo'jaligida mehnat sharoitlarining yaxshilanishi ijtimoiy natijalarga, ya'ni mehnatkashlarning sog'lig'ini yaxshilash, o'z ishidan mamnunlik darajasini oshirish, mehnat intizomini mustahkamlash, mehnat unumdorligini va ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga olib keladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Samarqand viloyati Urgut tumani fermer xo'jaliklarida g'allachilikda ishlab chiqarish xarajatlari hisobi va mahsulot tannarxi tahlilini o'rganib, quyidagi xulosalarga keldik:

1. Bitiruv malakaviy ishi ob'yekti bo'lgan Urgut tumanida 2013 yilda jami 789 ta fermer xo'jaligi mavjud bo'lib, ularga 29420 gektar yer maydoni ajratilgan bo'lib, o'rtacha bir fermer xo'jaligiga 37,3 gektar yer maydoni to'g'ri kelgan. 2013 yilda tuman bo'yicha barcha qishloq xo'jalik ekinlarining hosildorligi sezilarli darajada kamaygan, bu esa pirovard natijaning kamayishiga olib kelgan. Jumladan, 2013 yilda 2011 yilga nisbatan g'alladan 12627 tonna (hosildorlikning 6,1 foizga, ekin maydonining 1600 gektarga ortishi hisobiga), meva 1376 tonna (hosildorlikning 52,6 foizga oshishi hisobiga) ortiq hosil olingan bo'lsa, asosiy ekin turlaridan biri bo'lgan tamaki yetishtirishdan 7166 tonna (hosildorlikning 7,0 sentnerga pasayishi, ekin maydonining 1854 gektarga qisqarishi hisobiga), sabzavot yetishtirishdan 7565 tonna (ekin maydonining 353 gektarga, hosildorlikning 8,6 sentnerga kamayishi hisobiga), kartoshkadan 14898 tonna (ekin maydonining 470 gektarga, hosildorlikning 86,5 sentnerga pasayishi hisobiga), uzum yetishtirishdan 14345 tonna (hosildorlikning 29,3 sentnerga kamayishi hisobiga) ortiq hosil olingan bo'lib, faqatgina kam hosil olingan.

Bitiruv malakaviy ish ob'yekti bo'lgan Urgut tumani fermer xo'jaliklari, jumladan, «Shaxriyor Axmedov dalasi» fermer xo'jaligi bo'yicha yer-suv resurslaridan foydalanish holati ham o'rganildi. Urgut tumani «Shaxriyor Axmedov dalasi» fermer xo'jaligi tumanning g'allachilikka ixtisoslashgan fermer xo'jaliklaridan biridir. Fermer xo'jalik tumanning O'ramas QFY hududida joylashgan. Fermer xo'jaligiga jami 44,3 gektar yer maydoni birlashtirilgan bo'lib, yer maydoning 43,3 gektar yoki 97,7 foizini sug'oriladigan ekin maydoni tashkil etadi. «Shaxriyor Axmedov dalasi» fermer xo'jaligida 2013 yilda 32,7 gektarda g'alla yetishtirib, har gektardan 68,4 sentnerdan jami 2236,7 sentner yalpi hosil olingan.

Demak, tuman fermer xo'jaliklarida g'alla yalpi hosilining yuksalishiga sifatiy omil bo'lgan hosildorlikning yildan-yilga oshib borishi ta'sir qilgan.

2. Urgut tumani fermer xo'jaliklarida g'alla hosildorligi o'zgarishini boshqa tumanlar bilan solishtirib tahlil qilganimizda, 1 gektardan olingan g'alla hosili keyingi uch yilda faqat Bulung'ur, Samarqand, lalmikor g'alla yetishtiriladigan Nurobod va Qo'shrabod tumanlariga nisbatan 0,2 sentnerdan 48,6 sentnergacha yuqori hosil olingan, biroq boshqa sug'oriladigan yerlarda g'alla yetishtiriladigan tumanlarga nisbatan hosildorlik 2,5 sentnerdan 17,7 sentnergacha pasaygan. Bu esa tuman fermer xo'jaliklarida hosildorlikni oshirish bo'yicha ilg'or tuman fermer xo'jaliklari tajribasidan kelib chiqib, qo'shimcha chora-tadbirlar ishlab chiqilishini taqozo etadi.

3. Tuman fermer xo'jaliklarida g'allachilik xarajatlari va mahsulot chiqishini hisobga olish jarayonidagi buxgalteriya hisobi hujjatlari turkumlanib, bir-birini takrorlaydigan hujjatlar o'rniga, axborotlar to'laligini ta'minlaydigan hujjatlarni joriy etish.

4. Urgut tumani «Shaxriyor Axmedov dalasi» fermer xo'jaligida 2013 yilda g'alla ishlab chiqarish xarajatlari 60691,2 ming so'mni tashkil etib, bunda mehnat haqi ajratmalari bilan birga xarajatlari (18450,1 ming so'm yoki 30,4 foizni) yuqori salmoqqa ega bo'lgan. Shuningdek, ish va xizmatlar (11834,8 ming so'm yoki 19,5 foiz), urug'lik xarajatlari (8071,9 ming so'm yoki 13,3 foiz), o'g'it xarajatlari (8739,5 ming so'm yoki 14,4 foiz), yoqilg'i materiallari xarajatlari (6736,7 ming so'm yoki 11,1 foiz) ham ancha salmoqqa ega.

5. Urgut tumanida 2013 yilda 44385 tonna g'alla yalpi hosili olingan bo'lib, jami 15404 mln. so'm xarajat qilingan. Tuman fermer xo'jaliklari 1 s g'allaning o'rtacha tannarxi 34705 so'mni tashkil etgan. Bu ko'rsatkich «Shaxriyor Axmedov dalasi» fermer xo'jaligida 27134,3 so'm (60691,2 ming so'm / 2236,7 s.) ni tashkil etib, tuman fermer xo'jaliklari ko'rsatkichlari bilan solishtirilganda, o'rtacha tannarxdan 7570,7 so'mga arzonidir.

Fermer xo'jalikda olingan g'alla amaldagi tartib bo'yicha daromadga olingan, ammo g'allani yig'ishtirib olgandan so'ng somoni daromadga olinmagan. Agar fermer xo'jalikda g'alla somoni №21-son BHMS «Xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy-xo'jalik faoliyatining buxgalteriya hisobi schyotlar rejasini qo'llash bo'yicha Yo'riqnoma» talablaridan kelib chiqib, tegishli tartibda baholanib, jami g'allachilikka qilingan xarajatlardan somonning normativ qiymati chegirib tashlanib hisoblanganda g'allaning tannarxi yanada pasaygan bo'lar edi.

6. Urgut tumanida 2013 yilda 1 gektar g'alla ekin maydoniga qilingan xarajatlar 1856 ming so'mni tashkil etib, bu ko'rsatkich boshqa asosiy g'alla yetishtiruvchi tumanlarga nisbatan, jumladan, Bulung'ur tumanida 25 ming so'm (1,3 foiz)ga, Jomboy tumanida 103 ming so'm (5,3 foiz)ga, Ishtixon tumanida 471 ming so'm (20,2 foiz)ga, Kattaqo'rg'on tumanida 175 ming so'm (8,6 foiz)ga, Narpay tumanida 157 ming so'm (7,8 foiz)ga, Oqdaryo tumanida 318 ming so'm (14,6 foiz)ga, Pstdarg'om tumanida 333 ming so'm (15,2 foiz)ga, Paxtachi tumanida 81 ming so'm (4,2 foiz)ga, Payariq tumanida 49 ming so'm (2,6 foiz)ga, Tayloq tumanida 157 ming so'm (7,8 foiz)ga ortiqdir.

Demak, Urgut tumani fermer xo'jaliklarida g'allachilik ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish bo'yicha agrotexnik tadbirlarni to'g'ri tashkil etish, sarflanayotgan o'g'it, yoqilg'ilarni belgilangan me'yorlarda bo'lishini nazorat qilish, texnologik jarayonlarni vaqtida amalga oshirilishi ta'minlash tadbirlarining amalga oshirilishi 1 gektarga qilingan xarajatlarning past bo'lishiga olib kelgan.

7. Urgut tumani fermer xo'jaliklarida 2013 yilda 1 sentner g'alla tannarxi 34705 so'mni tashkil etib, bu 2011 yilga nisbatan 7000 so'mga, 2012 yilga nisbatan esa 2900 so'mga qimmatlashgan. 1 s. g'alla tannarxini omilli tahlil qilish natijasida shuni aniqladikki, g'alla tannarxini pasaytirish uchun avvalo sifatiiy omil hisoblangan bir gektardan olingan hosilni oshirish, shu bilan birga g'alla ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishga e'tibor qaratish lozim. Chunki, hosildorlikning 6,1 sentnerga oshishi 1 s. g'alla tannarxini 4465 so'mga arzon bo'lishini ta'minlagan bo'lsa, bir gektar hisobiga qilingan xarajatlarning 542 ming

so'mga oshishi 1 s. g'alla tannarxini 11435 so'mga qimmatlashishiga olib kelgan. Buning uchun g'allachilik xarajatlari tarkibidagi moddiy xarajatlardan me'yor bo'yicha foydalanish, ilmiy-tadqiqot va fan yangiliklarini joriy etib, hosildorlikni yanada oshirish tadbirlarini qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Olingan xulosalar asosida quyidagi takliflarni berdik:

- tuman fermer xo'jaliklarida tuproqning meliorativ holati, unumdorligi, suv ta'minotiga qarab ekinlarni joylashtirish strukturasini hududlar bo'yicha qayta ko'rib chiqish va optimallashtirish;

- fermer xo'jaliklarida almashlab ekish tizimini joriy etish;

- fermer xo'jaliklarida mehnat jarayonlarini mexanizasiyalashtirish;

- g'allachilik ishlab chiqarish xarajatlarini tarkibiga faqat ishlab chiqarish ahamiyatiga ega bo'lgan xarajatlarni olib borish;

- tuman fermer xo'jaliklarida g'allaichilik ishlab chiqarish xarajatlari va mahsulot chiqishi hisobi avtomatlashtirish bilan birga, buxgalteriya hisobida xarajatlar ustidan nazorat tizimini yo'lga qo'yish.

Ushbu takliflarimizni tuman fermer xo'jaliklariga joriy etilishi g'alla ishlab chiqarish xarajatlari hisobining takomillashishiga va mahsulot tannarxining pasayishiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. – T.: O'zbekiston, 2008.
2. O'zbekiston Respublikasining Yer kodeksi. 30.04.1998.
3. O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi. 21.12.1995.
4. O'zbekiston Respublikasi Qonuni. Buxgalteriya hisobi to'g'risida. 30.08.1996.
5. O'zbekiston Respublikasi Qonuni. Fermer xo'jaligi to'g'risida (yangi tahrirda). 26.08.2004.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O'zbekistonda fermerlik faoliyatini tashkil qilishni yanada takomillashtirish va uni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida. 22.10.2012. PF–4478.
7. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori. Mahsulot (ishlar xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlari tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to'g'risida Nizom. 05.02.1999. 54-son.
8. O'zbekiston Respublikasi 21-son BHMS. Xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy-xo'jalik faoliyatining buxgalteriya hisobi schyotlar rejasi va uni qo'llash bo'yicha Yo'riqnoma . 09.09.2002.
9. Moliya vazirligi va Qishloq va suv xo'jaligi vazirligining Qarori. Fermer xo'jaliklarida buxgalteriya hisobining soddalashtirilgan tizimini tashkil etish to'g'risida Nizom. 21.01.2008. №1-1/2-son.
10. O'zbekiston Respublikasi Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish Vazirligining buyrug'i. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish va yig'ishtirib olish uchun ta'lim muassasalari o'quvchilari va talabalaridan foydalanishda mehnatni muhofaza qilish qoidalarini tasdiqlash haqida. 08.02.2011. №7-B.
11. Prezident Islom Karimovning mamlakatimizni 2013-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2014-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruzasi. 2014-yil yuqori o'sish sur'atlari bilan rivojlanish, barcha

mavjud imkoniyatlarni safarbar etish, o'zini oqlagan islohotlar strategiyasini izchil davom ettirish yili bo'ladi. // Xalq so'zi, 18.01.2014. -№13 (5913).

12. Prezident Islom Karimovning 2012 yilda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2013 yilga mo'ljallangan eng muhim ustuvor yo'nalishlarga bag'ishlangan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruzasi. Bosh maqsadimiz — keng ko'lamli islohotlar va modernizatsiya yo'lini qat'iyat bilan davom ettirish. // Xalq so'zi, 19.01.2013. - №13 (5687).

13. Prezident Islom Karimovning 2011 yilda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2012 yilga mo'ljallangan eng muhim ustuvor yo'nalishlarga bag'ishlangan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruzasi. 2012 yil Vatanimiz taraqqiyotini yangi bosqichga ko'taradigan yil bo'ladi. // Xalq so'zi, 20.01.2012. №14 (5404).

14. Abdukarimov B.A., Bektemirov A.B., Pardayev M.Q. va boshqalar. Korxona iqtisodiyoti. – T.: Fan va texnologiya, 2013. – 368 b.

15. Alikulov A., Qurbonov I., Ibragimov U., Eshmuradov U. Fermer xo'jaliklarida buxgalteriya hisobi. – Samarqand: N-Doba, 2009. – 248 b.

16. Alikulov A.I., Eshmuradov U.T. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida mahsulot tannarxi va uning korxonalar raqobatbardoshligini oshirishdagi ahamiyati. /Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami, I-qism. – Samarqand: N-Doba, 2013. - B. 137-140.

17. Abdug'aniyev A. Qishloq xo'jalik yerlaridan to'liq va samarali foydalanish istiqbollari // O'zbekiston qishloq xo'jaligi. -Toshkent, 2013. -№7. –B. 35-36.

18. Abduvohidov F., Sotivoldiyeva D. Mahsulotlar tannarxi va uning buxgalteriya hisobini takomillashtirish masalalari // Bozor, pul va kredit. - Toshkent, 2011. - №4. – B. 53-55.

19. Gadoyev E.F. va boshq. Buxgalterlar uchun amaliy qo'llanma: II-jildlik. – T.: NORMA, 2010. – 424 b.

20. Do'smuratov R.D., Mengliqulov B.Yu. Qishloq xo'jaligida buxgalteriya hisobi va statistika asoslari. – T.: Fan va texnologiya, 2014. - 392 b.
21. Dehqonchilik madaniyati – fermerlar majburiyati (fermerlar uchun tavsiyalar) // O'zbekiston qishloq xo'jaligi. -Toshkent, 2013. -№6. –B. 10-13.
22. Ergashev R.X., Xamrayev S.N. Qishloq xo'jaligi infratuzilmasi iqtisodiyoti. – T.: Yangi asr avlodi, 2012. – 332 b.
23. Ergashev R.X. Qishloq xo'jalik iqtisodiyoti.– T.: EXTREMUM PRESS, 2010. – 416 b.
24. Ismoilov A., Murtazayev O. Qishloq xo'jalik iqtisodiyoti. –T.: Moliya, 2005. – 435 b.
25. Karimov A., Islomov F., Avloqulov A. Buxgalteriya hisobi. – T.: Sharq, 2004. – 591 b.
26. Ortiqov Z. Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash yo'lida // O'zbekiston qishloq xo'jaligi. -Toshkent, 2013. -№9. –B. 2.
27. Pardayev M.Q., Xasanov B.A. va boshqalar. Moliyaviy va boshqaruv tahlili. – T.: Cho'lpon, 2012. – 440 b.
28. Siddiqov R. Don hosili mo'l bo'ladi // Agro Biznes inform. -Toshkent, 2013. -№12. –B. 34-35.
29. Samatov G'.A., Rustamova I.B., Sheripbayeva U.A. Qishloq xo'jalik iqtisodiyoti va menejmenti. – T.: Cho'lpon, 2012. – 320 b.
30. Tursunov S. Dala ekinlari mahsulotlarini yetishtirish texnologiyasi.– T.: Tafakkur-bo'stoni, 2013. – 288 b.
31. Tursunov U., Yuldashev B. Fermer xo'jaliklarida xarajatlar hisobi // O'zbekiston qishloq xo'jaligi. -Toshkent, 2014. -№4. –B. 35.
32. Tursunov U. va boshqalar. Ishlab chiqarishni boshqarishda xarajatlarning roli // O'zbekiston qishloq xo'jaligi. -Toshkent, 2012. - №3. – B. 40-41.
33. Tillayev R. Tuproq unumdorligini oshirish – ustuvor vazifa // O'zbekiston qishloq xo'jaligi. -Toshkent, 2013. -№7. –B. 20-21.

34. Urazov K.B., Vaxidov S.V. Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya hisobining xususiyatlari.–T.: Adib, 2011. - 487 b.
35. Umurzoqov O'.P., Toshboyev A.J., Toshboyev A.A. Fermer xo'jaligi iqtisodiyoti. – T.: IQTISOD-MOLIYA, 2008. – 276 b.
36. Xasanov B. Mustaqillik yillarida buxgalteriya hisobining rivojlanishi // O'zbekiston iqtisodiy axborotnomasi. -Toshkent, 2013. -№3-4. –B. 41-44.
37. Xasanov B.A., Xashimov A.A. Boshqaruv hisobi.– T.: Cho'lpon, 2013. – 312 b.
38. G'aniyev I.M., Saydullayeva F.J. O'zbekistonda g'alla bozorini rivojlantirish xususiyatlari /Yosh olimlar, magistrantlar va iqtidorli talabalarning amaliy konferensiyasi materiallari to'plami, II-qism. – Samarqand: Optima print, 2014. - B. 81-82.
39. Qudratov T., Fayziyeva N. Korxonalar faoliyatining tahlili va nazorati. – T.: Voris, 2012. – 256 b.
40. Qudratov T. Qishloq xo'jalik korxonalari faoliyatining tahlili. – Samarqand: N-Doba, 2010. – 191 b.
41. Qosimov M. Fermer xo'jaliklarining texnologik barqarorligini ta'minlash // O'zbekiston qishloq xo'jaligi. -Toshkent, 2013. -№12. –B. 17.
42. O'zbekiston Qishloq va suv xo'jaligi vazirligi matbuot xizmati. Islohotlar taraqqiyot va rivojlanishga xizmat qilmoqda // O'zbekiston qishloq xo'jaligi. - Toshkent, 2014. -№2. –B. 1-2.
43. Samarqand viloyat Statistikasi boshqarmasi hisobot ma'lumotlari. 2011-2013.
44. Samarqand viloyat Urgut tumani Pasporti, Urgut tumani qishloq va suv xo'jaligi bo'limi va statistika bo'limi hisobot ma'lumotlari. 2011- 2013.
45. Samarqand viloyat Urgut tuman «Shaxriyor Axmedov dalasi» fermer xo'jaligi hisobot ma'lumotlari. 2011- 2013.
46. Internet saytlari:
- 46.1. www.lex.uz - O'zbekiston Respublikasi Qonunchiligi portali

- 46.2. www.stat.uz - O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi sayti
- 46.3. www.gov.uz - O'zbekiston Respublikasining hukumat portali
- 46.4. www.agro.uz - O'zbekiston Respublikasi Qishloq va suv xo'jalik vazirligi portali.
- 46.5. www.agriculture.uz - O'zbekiston agroaxborot tizimi portali
- 46.6. www.samarkand.uz – Samarqand viloyati rasmiy sayti